

Egzistencializmas yra humanizmas

<...>. Kas yra egzistencializmas?

Daugelis, nors ir vartoja šį žodį, – paaikškinti jo negalėtų, kadangi šiandien yra madinga pavadinti egzistencialistu ir muziką, ir menininką. Vienas „Klarte“ („Clartés“) reporteris pasirašinėja „Egzistencialistas“; apskritai šis žodis šiandien taip plačiai pritaikomas ir toks talpus, kad iš viso jis jau nieko nebereiškia. Atrodo, kad, nesant avangardistinės doktrinos, analogiškos siurrealistinei, žmonės metasi prie šios filosofijos, ištroškę sensacijų ir pakeitimų. Tačiau šioje sferoje egzistencializmas negali jiems padėti; egzistencializmas – mažiau sensacinga ir labiau griežta doktrina: ji skirta technikams ir filosofams. Apibrėžti ją galima būtų labai lengvai. Sudėtingumas glūdi tame, jog egzistencialistai yra dviejų rūšių: pirmieji yra krikščioniški – jų tarpe Jaspersas ir G. Marselis, – katalikiško tikėjimo: kiti – ateistiniai egzistencialistai, kuriems reiktų priskirti Heidegerį, kitus prancūzų egzistencialistus ir mane. Visiems ateistiniams egzistencialistams bendra tai, kad egzistencija yra laikoma anksčiau esmės, arba tai, kad išeties tašku pripažįstamas subjektyvumas. Ką aš tuo noriu pasakyti? Stebėdami padarytą daiktą, pavyzdžiui knygą arba popieriaus pjaustytuvą, mes jame įžvelgiame žymes tam tikro supratimo, sukėlusio įkvėpimą šį objektą darančiam meistrui. Taip, pavyzdžiui, pats popieriaus pjaustytuvo struktūros supratimas ir jo gaminto technikos žinojimas įeina į supratimą, kaip ir jo pajamų pagrindas. Vadinasi, pjaustytuvas yra ir objektu, kuris tam tikru būdu gaminasi, ir objektu, turinčiu tam tikrą naują. Negalima įsivaizduoti žmogaus, kuris gamintų tuos pjaustytuvus, nežinodamas jų paskirties. Todėl mes tariame, kad pjaustytuvo esmė – t. y. visuma pajamų ir kokybių, leidžiančių jį gaminti ir apibrėžti, – yra anksčiau už egzistenciją; vadinasi, tokio pjaustytuvo arba knygos dabartis yra apibrėžta iš anksto. Toks yra techninio pasaulio reginys, kuriame gaminimas, galima sakyti, yra anksčiau egzistencijos.

Ir kada mes galvojame apie Dievą-kūrėją, per ilgus amžius šis Dievas yra asimiliavęsis su geriausiu amatininku; kokia bebūtų mūsų nagrinėjama teorija – Dekarto ar Leibnico doktrina, – mes visados darome prielaidą, kad valia daugiau ar mažiau seka arba lydi ketinimą ir kad Dievas, kai jis kuria, žino tiksliai, ką kuria. Todėl Dievo dvasioje žmogaus koncepcija asimiliuojasi su pjaustytuvo koncepcija industrijos dvasioje; Dievas, kurdamas žmogų, laikosi techninių reikalavimų ir apibrėžtumo, gamindamas pjaustytuvą. Vadinasi, žmogus, kaip individas, realizuoja tam tikrą koncepciją, esančią dieviškame ketinime. XVIII a. filosofai – ateistai, atmetę Dievo sąvoką, paliko apriorinės esmės idėją, kurią mes iš dalies įžvelgiame Didro, Voltero ir netgi Kanto filosofijoje. Žmogus yra žmogiškos prigimties savininkas; ši žmogiškoji prigimtis, kuri yra žmogaus supratimas (sugebėjimas pažinti), būdinga visiems žmonėms. O tai reiškia, kad kiekvienas žmogus yra universalas supratimo pavyzdys. Veikiant šiuo universalumu, laukinį, gamtos žmogų ir miestelėną Kantas apibūdina vienodai, priskirdamas jiems tas pačias esmines savybes. Kitaip tariant, žmogaus esmė yra anksčiau jo istorinės egzistencijos, sutinkamos pasaulyje.

Ateistinis egzistencializmas, kurio vardu kalbu, yra vieningesnis. Jis skelbia, kad, jei Dievas neegzistuoja, tai reikalinga būtybė, kuriai egzistavimas yra pirmesnis už esmę, būtybė, kuri tam tikru supratimu egzistuoja prieš apibrėžtumą, ir kad tokia būtybė yra žmogus arba, kaip sako Heidegeris, žmogaus realybė. Ką šiuo atveju reiškia, kad egzistavimas yra anksčiau esmės? Tai reiškia, kad žmogus pirma egzistuoja, susiduria su pasauliu, o tik paskui apibrėžia save. Jeigu, egzistencialisto supratimu, žmogus pradžioje yra neapibrėžtas,

tai jis yra niekas (rien). Jis tampa kažkuo tik paskui ir bus tokiu, kokiu jis save padarys. Žmogiškosios prigimties nėra, kadangi nėra Dievo, kuris ją suprastų. Žmogus yra ne toks, kokiu jis save supranta, bet toks, kokiu jis save suprasti norėtų, kokiu jis save suvokia po egzistavimo; žmogus yra tik tuo, kuo jis pats save padaro. Toks yra pirmas egzistencializmo principas. Tai yra ir taip vadinamas subjektyvumas, kurį mums prikiša. Tačiau, ką mes norime pabrėžti savo koncepcija: gal tai, kad žmogus yra daug didesnė vertybė už akmenį arba stalą? Mes norime pasakyti, kad žmogus iš pradžių egzistuoja, t. y. jis yra tuo, kad veržiasi į ateitį, kas sąmoningai save projektuoja ateityje. Žmogus iš pradžių yra projektas, kuris gyvena subjektyviai, ir nėra nei jūros puta, nei puvėsiai, nei žiedinis kopūstas: anksčiau jo projekto jis neegzistuoja; „niekas“ nėra suprantamas ir dangui. Žmogus nuo pat pradžių bus tuo, kuo jis save suprojektuoja, o ne tuo, kuo jis norėtų būti.

Bet, jeigu iš tiesų egzistencija yra anksčiau esmė, žmogus yra atsakingas už tai, kuo jis yra. Vadinasi, pirmas egzistencializmo veiksmas yra priversti žmogų valdyti save ir jausti atsakomybę už savo egzistenciją. Ir kai mes sakome, kad žmogus yra atsakingas už save, pabrėžiame ne tai, kad jis atsakingas už savo individualybę, bet tai, kad jis atsakingas už visus žmones. Žodis „subjektyvumas“ turi dvi prasmes, ir mūsų priešai tuo piktnaudžiauja. Iš vienos pusės, subjektyvumas reiškia savarankišką individualaus siužeto pasirinkimą, o iš kitos – tai, kad žmogus negali peržengti žmogiškojo subjektyvumo. Ši antroji prasmė ir yra tikrasis egzistencializmo pagrindas. Kai sakome, kad žmogus renkasi save, mes turime omeny, kad, rinkdamasis save, jis renkasi visus žmones.

Taigi esu atsakingas prieš save ir prieš visus ir kuriu tam tikro žmogaus paveikslą, kurį aš pasirinkau. Rinkdamasis save, aš renkuosi žmogų.

Tai mums leidžia suprasti, kas slepiasi po labai skambiais žodžiais, kokiais yra baimė, vienišumas, neviltsis. Kaip jūs pamatysite, tai visai paprasti reiškiniai. Pirmiausia, ką reiškia baimė? Egzistencializmas noriai skelbia, kad žmogus – tai baimė. Tai reiškia štai ką: žmogus, kuris užsiangažuoja ir suvokia, kad jo pasirinkimas susijęs su visos žmonijos pasirinkimu, būtinai patirs totalios ir gilios atsakomybės jausmą. Iš tikrųjų mums atrodo, kad daugelis žmonių nėra tuo susirūpinę, tačiau jie tik gerai slepia savo baime, veja ją. Daugelis tiki, kad, ką nors veikdami, jie užangažuoja tik save, ir, kai jiems sako: o kas būtų, jei visi taip elgtųsi?, jie tik trauko pečiais, sakydami: visi taip nesielgia. Iš tikrųjų visada reiktų savęs paklausti: kas atsitiktų, jeigu taip darytų visi? Nuo šios jaudinančios minties išsisukdama tik bloga valia. Meluojantis ir besiteisinantis prieš save žodžiais, kad „visi taip nesielgia“, yra tas, kuris nesutaria su savo sąmone, nes verčia ją iškraipyti tiesą, priskiria jai universalią melo vertę. Bet baimė išryškėja, bet užsimaskavus bloga valia. Tai baimė, kurią Kierkegoras pavadino Abraomo baime. Jūs žinote istoriją: angelas įsakė Abraomui paaukoti savo sūnų: viskas būtų aišku, jei tai iš tiesų būtų angelas, pasakęs „tu esi Abraomas, tu paaukosi savo sūnų“. Bet kiekvienas pirmiausia gali savęs klausti, ar tai iš tiesų angelas, ir ar aš esu Abraomas? Kas man tai įrodytų?

Niekados nerasiu jokie įrodymo, jokie mane įtikinančio balso. Jeigu balsas kreipiasi į mane, tai visada būsiu tuo, kuris pats turi nuspręsti, ar šis balsas yra angelo balsas; jei aš nusprendžiu, kad vienas ar kitas veiksmas yra geras arba blogas, privalau teigti ir jo atlikimą arba neigimą. Niekas man nenurodys Abraomo būties,

tačiau kiekvieną akimirką būsiu priverstas atlikti pavyzdinius aktus. Viskas vyksta taip, tarsi visa žmonija žiūrėtų į kiekvieną žmogaus aktą ir orientuotų savo egzistavimą pagal atskiro individo veiksmus. Kiekvienas žmogus turėtų sau sakyti: aš esu kaip tik tas, kuris turi teisę veikti tik tokiu būdu, kad žmonija tvarkytų savo gyvenimą pagal mano veiksmus. Ir jeigu žmogus sau to nesako, vadinasi, savo baimę jis slepia nuo paties savęs. Tai neturi nieko bendra su baime, vedančia į tikėjimą, neveiklumą. Kalbama apie paprastą baimę, susijusią su įvairiausiomis pareigomis ir atsakomybės jausmu. Kai, pavyzdžiui, vienas karo vadas tampa atsakingas už ataką ir veda tam tikrą skaičių žmonių į mirtį, šį veiksmą jis pasirenka ir sielos gilumoje pasirenka pats vienas. Be abejonės, yra įsakymai, ateinantys iš aukščiau, bet jie per daug platūs, ir interpretacijai atrodo, kad jie priklauso nuo interpretuojančio, o tai iš esmės ir nulemia dešimties, keturiolikos ar dvidešimties žmonių gyvenimus. Taip, priimant atitinkamą sprendimą, atsiranda baimės jausmas. Šis baimės jausmas visiems vadams pažįstamas. Bet tai netrukdo jiems veikti, – priešingai, tai yra jų veiksmo sąlyga, leidžianti kilti iliuzijai, kad jie numato daugybę galimybių, iš kurių renkasi vieną, įsitikinę, jog ji vertinga kaip tik todėl, kad yra apgalvota, išrinkta. Šios rūšies baimė kaip tik yra toji, kurią aprašo egzistencializmas.

Norint sužinoti apie save tiesą, reikia pabūti kitu. Tas kitas yra nepriklausomas nuo mano egzistavimo, netgi nuo man būdingo savęs pažinimo. Šiomis sąlygomis mano intymus pasaulis atsiveria man kaip pasaulis kito, galvojančio už arba prieš mane, kaip priešpastatyta man laisvė. Taip mes netikėtai atskleidžiame pasaulį, kurį pavadinsime tarpsubjektyviniu, ir kaip tik šiame pasaulyje žmogus suvokia, kas yra jis ir kas yra kiti.

Antra vertus, kiekviename žmoguje, tarp kitko, negalima atskleisti universalios esmės, kuri būtų žmogaus prigimtimi, tačiau egzistuoja žmogiškos aplinkos universalumas. Šiandieniniai mąstytojai neatsitiktinai noriau kalba apie žmogaus aplinką, negu apie jo prigimtį. Vienaip ar kitaip aplinką jie laiko apriorinių *apribojimų* visuma, kuri apibrėžia esminę žmogaus situaciją pasaulyje. Istorinės situacijos kinta: žmogus gali gimti vergu stambeldžių visuomenėje arba senjoru feodalu, arba proletaru. Nekinta tik būtinybė būti pasaulyje, būti jame veikiančiu, būti kitų tarpe, būti mirtingu. Apsiribojimai nėra subjektyvūs nė objektyvūs, arba greičiau jie turi ir subjektyvią, ir objektyvią pusę. Objektyvūs todėl, kad sutinkami visur ir visur atpažįstami, subjektyvūs – kas yra *išgyvenami*, ir jeigu žmogus jų nepatiria, t. y., jeigu jis laisvai neapibrėžia savo egzistavimo santykio su apribojimais, nėra nieko. Kad subjektyvūs planai (projektai) galėtų būti skirtingi, pirmiausia tarp jų reikalingas tam tikras artimumas, kuris pasireiškia kaip bandymas peržengti šiuos apribojimus, atitolti nuo jų, juos neigti arba prie jų prisitaikyti. Dėl to kiekvienas projektas, kokas individualus jis bebūtų, turi universalią vertę. Kiekvienas projektas, netgi kintiečio, indo arba negro, europiečiui gali būti suprantamas. Tuo norima pasakyti, kad 1945 m. europietis gali įsijungti į kraštutinę situaciją ir pergyventi ją taip, kaip savo projektą jaučia kinas, indas ar afrikietis. Tai yra bet kokio projekto universalumas ta prasme, kad kiekvienas projektas yra suprantamas visiems. Tai nereiškia, kad šis projektas visiškai charakterizuoja žmogų, – atvirkščiai, kiekvienas savo projektą gali atskleisti pats. Visados galima atrasti būdus, kaip suprasti idiotą, vaiką, primitivą arba pakankamai informuotą svetimšalį. Ta prasme mes galime pasakyti, kad egzistuoja žmogaus universalumas, bet jis nėra duotas, jis nuolat konstruojamas. Aš konstruoju save, pasirinkdamas pats save universaliu; aš tai darau, stengdamasis suprasti projektą žmogaus, kokios jis bebūtų epochos. Toks pasirinkimo absoliutumumas kiekvienos epochos reliatyvumo nepanaikina. Egzistencializmas kaip tik ir turi atvirai parodyti laisvo užsiangažavimo¹ absoliutumą, kurio dėka kiekvienas žmogus realizuoja save, kartu realizuodamas tam tikrą žmonijos tipą. Užsiangažavimas, neatmetant

¹ *Užsiangažuoti* – įsijungti į kokią nors veiklą, numatyti tam tikrą tikslų įgyvendinimą. (*Vertėjos pastaba.*)

kultūrinės aplinkos, galinčios realizuoti panašų pasirinkimą, reliatyvumo, bet kokioje epochoje kiekvienam suprantamas; tai atitinka karteizianizmo reliatyvumą bei karteizianietiško pasirinkimo absoliutumą. Jeigu norite, galima pasakyti, kad kiekvienas iš mūsų, kvėpuodamas, valgydamas, miegodamas arba kitokiu būdu ką nors veiksma, absoliutizuojasi. Nėra jokio skirtumo tarp sąvokų „būti laisvu“, „turėti savo projektą“, „egzistuoti, pasirenkant savo esmę“, ir „būti absoliučiu“. Nėra jokio skirtumo tarp absoliutaus buvimo, laikinai apriboto vieta, t. y. lokalizavusio save istorijoje, ir „būti universaliai suprantamo“.

Tai neišsprendžia prieštaravimo, skiriančio egzistencializmą nuo subjektyvizmo.

Čia bandoma atrasti Andre Žido teoriją apie veiksmo beprasmiškumą. Tai daroma todėl, kad tarp šios doktrinos ir Žido doktrinos nematoma didžiulio skirtumo: Židas nežino, kas yra situacija; jo teorijoje veikiama užgaidos pagrindu. Pagal mus, priešingai, – žmogus yra tam tikroje organizuotoje situacijoje, į kurią jis yra įjungtas ir į kurią savo pasirinkimu jis įjungė visą žmoniją. Jis negali išvengti pasirinkimo: ar liks nekaltu, ar apsisves, neturėdamas vaikų, ar apsisvers ir turės vaikų – bet kokiu atveju, ką jis bedarytų, neįmanoma, kad jis liktų totaliai atsakingu, sprendžiamas šią problemą. Be abejonės, jis renkasi, nesikreipdamas į iš anksto nustatytas vertes, bet būtų neteisinga jo elgesį laikyti užgaida. Tarkime, kad greičiau moralinį pasirinkimą reikia palyginti su meninio kūrinio konstrukcija. Bet čia reikia atkreipti dėmesį, kad kalbama ne apie estetinę moralę, nes mūsų priešai turi tiek daug blogos valios, jog mums priekaištaujama netgi tai. Pavyzdys, kurį aš pasirinkau, yra tik palyginimas. Pavyzdžiui, ar kada nors kas priekaištavo menininkui, kuriam paveikslą ir neieškančiam įkvėpimo a priori nustatytoje taisyklėje? Ar pasakė kas nors, koks yra paveikslas, kurį jis turi padaryti? Aišku, kad negalima apibūdinti paveikslo, kurį menininkas užangažuoja savo konstrukcijoje, ir kad paveikslas, kurį reikia padaryti, yra kaip tik paveikslas, kurį jis jau padarė; aišku, kad a priori estetinių vertybių nėra, bet yra vertybės, kurios išryškėja paskui paveikslo ryšiuose bei santykiuose, kurie yra tarp kūrėjo valios ir rezultatų. Niekas negalėtų pasakyti, koks bus rytojaus menas, galima spręsti tik apie esamą meną. Koks čia ryšys su morale? Mes esame tokioje pačioje kūrybinėje situacijoje. Mes niekad nešnekame apie meninio kūrinio betikslumą. Kai kalbame apie Pikaso drobes, niekada nesakome, kad jos nereikalingos; mes labai gerai suprantame, kad menininkas konstruoja save taip, koks jis yra tuo metu, kai piešia, kad jo kūrinio visuma įsikūnijusi jo gyvenime.

Taip pat yra ir moralės srityje. Tarp meno ir moralės yra bendra tai, kad abiem atvejais turime kūrybą ir kūrimą. Ką reiktų daryti, mes negalime nuspręsti a priori. Aš tikiu, kad pakankamai aiškiai tai buvo išdėstyta, kalbant apie mokinį, kuris atėjo pas mane, operuodamas visomis moralėmis – Kanto ir kitokiomis – ir, neradamas jose jokių rūšies nurodymų, jis buvo priverstas padaryti sprendimą pats. Mes niekad nesakysime, kad šis žmogus atliko beprasmišką aktą, nesvarbu, ką jis pasirinko – ar pasilikti su motina, ar išvykti į Angliją². Pirmuoju atveju jis rėmėsi jausmais, kaip moraline baze, ir konkrečiu gailėstingumu, antruoju – labiau vertino pasiaukojimą. Žmogus kuria save; jis nėra iš pradžių toks arba kitoks, jis save daro, rinkdamasis savo moralę, o aplinkybių spaudimas yra toks, kad vieną iš jų jis priverstas išsirinkti. Mes charakterizuojame žmogų tik pagavę jo santykį su užsiangažavimu. Būtų absurdiška mums prikišti pasirinkimo tuštumą. Kitą vietą mums sako – jūs negalite spręsti apie kitus. Tam tikru mastu tai teisinga, bet klaidinga – kitu. Teisinga ta prasme, kad kiekvieną kartą, kai žmogus visiškai aiškiai ir nuoširdžiai renkasi savo užsiangažavimą ir savo projektą, negalima, kad šis žmogus vietoj jo pasirinktų kitą, koks tas kitas

² Jam reikėjo pasirinkti tarp tokių dviejų būtinybių: reikėjo likti globoti sergančią motiną (jis vienintelis jos sūnus) ir reikėjo vykti į Angliją, kur buvo formuojamas prancūzų būrys kovai su vokiečiais. (*Vertėjos pastaba.*)

projektas bebūtų. Tai teisinga ta prasme, kai mes netikime pažanga: pažanga yra tik pagerinimas, žmogus, būdamas savo situacijos akistatoje, visada yra toks pat; žmogus lieka tokiu pačiu kintančioje situacijoje, o pasirinkimas visada lieka pasirinkimu situacijoje. Moralinė problema nepasikeitė nuo to momento, kai galima buvo pasirinkti tarp vergovinių ir vergaujančių, pavyzdžiui, nuo karo pabaigos arba nuo dabarties momento, kai galima kreiptis į M. R. P. arba pasikliauti komunistais.

Bet galimybė daryti nuosprendžius liko, nes, kaip aš jau sakiau, renkama ir renkamasi kitų akivaizdoje. Iš pradžių daroma išvada (ir tai, turbūt, nėra išvada vertės požiūriu, bet loginė), kad tam tikri pasirinkimai yra pagrįsti paklydimu, kiti – tiesa. Galima teisti žmogų, sakant, kad jis yra blogos valios. Jeigu mes apibrėžiame žmogaus situaciją kaip laisvą pasirinkimą be atsiprašinėjimų ir pagalbos, kiekvienas žmogus, kuris savo aistras dangsto atsiprašinėjimais, kiekvienas, kuris, pateisindamas save, išgalvoja apibrėžtumus, yra blogos valios žmogus. Mums prieštarautų: negali būti pasirinkimo blogos valios pagrindu? Aš atsakau, kad moraliai jo teisti aš negaliu, bet blogos valios pagrindu padarytą sprendimą aš vadinu paklydimu. Čia neįmanoma išvengti sprendimo tiesos požiūriu. Bloga valia iš tikro yra melas, nes jis išsklaido visuotinę užsiangažavimo laisvę. Be to, aš pasakyčiau, kad blogos valios pasireiškimu bus ir pasirinkimas skelbti, kad tam tikros vertės nukreiptos prieš mane; aš prieštarauju pats sau, jeigu tuo pačiu metu aš jų geidžiu ir skelbiu, kad jos man priešiškos. Jeigu man sakytų: „gal aš noriu reikštis bloga valia?“, aš atsakyčiau: nėra jokio pagrindo, kad jūs taip nesireikštumėte, bet aš jus pavadinu tikroju jūsų vardu ir, nuosekliai sekdamas jūsų elgesį, laikau jį geros valios elgesiu. Be to, aš galiu padaryti moralinį nuosprendį. Kai skelbiu, kad, esant kiekvienai konkrečiai aplinkybei, laisvė negali turėti kito tikslo kaip tik norėti savęs pačios, jeigu žmogus kartą suprato, kad, atitrūkdamas nuo tradicinių normų, jis kuria vertes, negalima norėti daugiau, kaip vieno dalyko, tai yra laisvės, kaip visokių vertybių pagrindimo. Tai nereiškia, kad žmogus jos nori abstrakčiai. Tai reiškia, kad visuose geros valios žmonių aktuose galų gale slypi laisvės siekimas. Įstojęs į komunistų ar revoliucionierių sindikatą, žmogus nori konkrečių tikslų: tie tikslai įjungia abstrakčios valios laisvę; bet šitos laisvės norima konkrečiai. Nepaisant visų ypatingų aplinkybių, mes norime laisvės laisvei. O atskleidžiami laisvę, atskleidžiame, kad ji ištiesi priklauso nuo kitų laisvės ir kad kitų laisvė priklauso nuo mūsų laisvės. Iš tikrųjų laisvė, kaip žmogaus apibrėžtumas, nepriklauso nuo kitų, bet vos tik žmogus užsiangažuoja, jis tuo pačiu metu yra priverstas siekti ne tik savo, bet ir kitų laisvės; jis negali savo laisvės laikyti tikslu, jeigu tuo tikslu yra ir kitų laisvė. Dėl to, kai visuotinio autentiškumo aspektu atskleidžiama, jog žmogus yra tokia būtybė, kurios esmė yra anksčiau jo egzistencijos, kad jis yra laisva būtybė, kuri skirtingose situacijose tegali norėti tik savo laisvės, tuo pat metu atskleidžiama, kad žmogus gali norėti laisvės tik kitiems. Tokios laisvės gimdoma valios laisvė leidžia man formuoti sprendimus apie tuos, kurie visaip stengiasi paslėpti savo egzistencijos tuštumą. Vienus, pasislėpusius nuo visuotinės laisvės neklystančiai protaujančių vaidmenyje arba deterministiniuose atsiprašymuose, aš pavadinčiau bailiais; kitus, bandančius sieti savo egzistavimo būtinumą su paties žmogaus atsiradimu žemėje, pavadinčiau niekšais. Bet ir bailiai, ir niekšai gali būti svarstomi tik labai autentiškoje jiems pakopoje. Todėl, nors moralės turinys kintamas, tam tikra jos forma yra universali. Kantas skelbia, kad laisvė nori savęs pačios ir kitų laisvės. Mes su tuo sutinkame, bet iš to seka, kad moralės konstravimui užtenka formalaus ir universalus momento. Mes galvojame priešingai, kad, apibrėžiant veiksmą, pernelyg abstraktūs principai sužlunga. Dar kartą prisiminkime to mokinio atvejį; kieno vardu, kokia didele maksima jūs remsitės, kuri, neprieštaraujant protui, galėtų įtikinti mokinį palikti savo motiną ar likti su ja? Tokiam sprendimui mes neturime priemonių. Turinys visada konkretus ir net nežvelgiamas: visą laiką vyksta kūrybinis procesas. Vienintelis dalykas, į kurį reikia atsižvelgti, – tai žinojimas, kad surasta išeitis yra laisvai pasirinkta.

Pavyzdžiui, panagrinėję kitus du atvejus, pamatysite, kokių laipsnių jie sutampa ir kaip tuo pačiu metu skiriasi. Paimkime „Malūną ant upės“. Čia mes randame vieną jauną merginą Magi Tulive, sąmoningai

atsiduodančią aistra; ji įsimylėjusi jauną vyrą Stefaną, kuris yra susižiedavęs su jauna, niekuo nepasižyminčia mergina. Toji Magi Tulive, vietoj pasitenkinimo savo nuosava laime, žmogiškojo solidarumo vardan pasirenka pasiaukojimą ir atsisako mylimo žmogaus. „Parmos vienuolyne“ Sanseverina pasielgtų priešingai: manydama, kad aistra yra tikroji žmogaus vertė, ji paskelbtų, kad didelė meilė verta aukų, kad ji aukštesnio lygio, nes banali vedybinė meilė, kuri jungs Stefaną ir jaunąją žąsį, kurią jis turi vesti. Realizuodama savo meilę, ji pastarąją paaukoja ir, kaip tai parodė Stendalis, pagauta aistros, aukojasi pati, nes to reikalauja gyvenimas. Dėl to mes esame prieš dvi priešingas morales. Aš galvoju, kad jos yra tolygios: abiem atvejais veikiama laisvai, o tai ir yra pagrindinis tikslas. Abu poelgius jūs galite įsivaizduoti. Labai panašiai galvojama apie efektus: viena mergina pasiaukodama atsisako meilės, kita – sekso, vedama – paneigia ankstesnius meilės ryšius su žmogumi, kurį ji myli. Tik ką aprašyti veiksmai iš išorės yra panašūs. Tačiau jie yra pernelyg skirtingi: Sanseverinos elgesys yra daug artimesnis Magi Tulive, negu nesąmoningam godumui.

Dėl to matote, kad mums taikomas antras priekaištas tuo pačiu metu yra ir tikras, ir klaidingas. Galima pasirinkti bet ką, jeigu pasirenkama laisvai.

Trečias prieštaravimas yra toks: viena ranka jūs gaunate tai, ką duodate kita: tai reiškia, kad iš esmės vertybės nėra nepajudinamos, nes jūs renkatės jas. Į tai aš atsakau savo pykčiu; bet, jeigu aš panaikinau Dievą-tėvą, reikia, kad vertybes kažkas kurtų. Reikia matyti daiktus tokius, kokie jie yra. Ir priešingai, sakyti, kad mes išgalvojote vertybes, reiškia štai ką: gyvenimas neturi prasmės à priori. Kol jūs negyvenate, gyvenimas yra niekas, – jūs privalote suteikti jam prasmę, ir vertybė yra ne kas kita, kaip toji prasmė, kurią jūs pasirinkote. Iš to jūs matote, kad galima kurti žmogiškąjį bendrumą. Klausdami, ar egzistencializmas yra humanizmas, man priekaištauja. Man sako: juk „Šleikštulyje“ jūs aprašėte humanistus kaip klystančius, jūs tyčiojotės iš tam tikro humanizmo tipo, kodėl gi prie jo grįžtate dabar? Iš tikrųjų, žodis humanizmas turi dvi labai skirtingas prasmes. Humanizmui bandome pavadinti teoriją, laikančią žmogų tikslu ir aukščiausia vertybe. Toks humanizmas būdingas, pavyzdžiui, Kokto pasakojimui „Apie pasaulį per 80 valandų“, kuriame vienas personažas, skridęs virš kalnų lėktuvu, pareiškia: žmogus yra nuostabus. Tai reiškia, kad aš, nekonstruojantis lėktuvų, sveikinsiu šiuos kūrėjus kaip ypatingus žmones, laikydamas save atsakingu ir pagerbtu tais ypatingais kelių žmonių veiksmais. Tai reikštų, kad mes galėtume suteikti žmogui vertę tik pagal tam tikrų žmonių nepaprastus veiksmus. Toks humanizmas yra absurdas, nes tokį bendrą sprendimą apie žmogų – kad jis yra nuostabus – galėtų išreikšti ir šuo arba arklys, tą, mano nuomone, jie ir daro. Bet įsivaizduokite, kad apie žmogų gali padaryti sprendimą ir žmogus. Egzistencializmas išplečia šį sprendimą visais galimais jo aspektais: egzistencializmas niekad nepalaiko žmogaus tikslu, nes žmogus visą laiką formuojasi, kuria save. Ir mes neturėtume patikėti, kad yra žmonija, kurią reiktų iškelti kaip dievybę, panašiai kaip ta padarė O. Kontas. Žmonijos kultas sudūžta į Konto humanizmą, uždarytą savyje, ir į fašizmą. Tokio humanizmo mes nenorime.

Bet yra ir kitokia humanizmo prasmė, kuri iš esmės štai ką reiškia: žmogus niekad nėra toks, koks yra; tik save projektuodamas, vystydamas, jis priverčia egzistuoti žmogų ir, kita vertus, jis gali egzistuoti, sekdamas transcendentinius tikslus; todėl, vystydamasis ir suvokdamas objektyvų santykį su šiuo vystymusi, žmogus yra šio vystymosi širdyje, centre. Nėra kito pasaulio, išskyrus žmogiškojo subjektyvumo pasaulį. Šis žmogaus konstatuojamas transcendentijos ryšys – ne ta prasme, kad transcendentiniu yra Dievas, bet vystymosi ir subjektyvumo prasme, kurioje žmogus nėra uždarytas savyje, bet visą laiką veikiantis žmogiškajame pasaulyje, – yra tai, ką mes vadiname egzistencialistiniu humanizmu. Humanizmu todėl, kad mes primename žmogui, jog kito įstatymų kūrėjo nėra ir kad savo likimą jis renkasi pats; mes parodysime, jog tai

nenukrypsta prieš jį, bet visados veda prie tokio išlaisvinimo, tokios ypatingos realizacijos, kuri yra tikrai žmogišku savęs išreiškimu.

Šių kelių apmąstymų dėka atsiskleis, kad nėra nieko labiau neteisingo už tuos prieštaravimus, kuriais mus kaltina. Egzistencializmas yra ne kas kita, kaip pastanga padaryti visas galimas išvadas nuosekliai ateistiniu požiūriu. Egzistencializmui svetima skandinti žmogų beviltiškume. Bet, jeigu neviltimi vadinsime kiekvieną bedievio poelgį, kaip tai daro tikintieji, egzistencializmo išėities tašku bus originali neviltis. Egzistencializmas nėra ateizmas ta prasme, kai stengiamasi įrodyti, jog Dievo nėra. Ši teorija greičiau skelbia, kad, jeigu Dievas ir egzistuoja, nuo to niekas nepasikeistų; štai mūsų išėities taškas. Esmė ne tai, ar mes tikime, ar netikime Dievo egzistavimu, – mes galvojame, kad problema nesusijusi su Dievu; reikia, kad žmogus save rastų pats ir įtikintų, kad niekas be jo paties negali jo išgelbėti, jei tai būtų netgi išbandymas, vertas Dievo egzistavimo. Ta prasme egzistencializmas yra optimizmas, veiksmo doktrina, ir tik blogos valios žmonės arba krikščionys, tapatindami savo nuosavą neviltį su mūsų teorija, gali pavadinti mus nusivylusiais.

Ž. P. Sartras

